

४०७३

प्राचार्य डॉ. प्रकाश कुंभार गौरव ग्रंथ

मराठी
साहित्य अवकाशातील
संदर्भ

Marathi Sahitya Avakashatil Sandarbha
ISBN : 978-81-927211-8-5

© प्राचार्य डॉ. प्रकाश कुंभार
'गौरव', स.नं. ४८९,
प्लॉट नं. ११/२, पायमल वसाहत,
जागृतीनगर, कोल्हापूर-४१६००८
भ्रमणध्वनी : ९८२२१९४८०७

प्रकाशक
प्रारूप पब्लिकेशन्स, कोल्हापूर

प्रथमावृत्ती
दि. ११ मार्च, २०१८

मुखपृष्ठ अक्षरांकन
राजेंद्र कदम

मुद्रक
भारती मुद्रणालय
८३२ ई, साहूपुरी ४ थी गल्ली,
कोल्हापूर - ४१६००१
फोन : (०२३१) २६५४३२९

किंमत : रु. ३५०/-

४०७३

2017-2018
Book chapters

४०७३

प्राचार्य डॉ. प्रकाश कुंभार गौरव समिती

संपादक

मोहन पाटील

संपादक मंडळ

डॉ. नागनाथ कोतापल्ले
डॉ. शिवकुमार सोनाळकर
डॉ. यशवंत चव्हाण

४०७३

अनुक्रमणिका

१. प्रश्न केवळ नागर जीवनाच्या चित्रणाचा नाही - हरिश्चंद्र थोरात	१७
२. स्वतंत्र चळवळ आणि मराठी साहित्य - नागनाथ कोत्तापल्ले	२४
३. आधुनिकता, विज्ञान आणि उत्तर आधुनिक सिद्धार्थ गौतम - जी. के. ऐनापुरे	३५
४. लोकसाहित्य अभ्यासाची नवी दिशा - प्रा. विश्वनाथ शिंदे, कोल्हापूर	५१
५. लोकसाहित्यातील लोकतत्त्व संकल्पना - यशवंत चव्हाण	५९
६. शेती व शेतकरीविषयक वैचारिक साहित्य - डॉ. अरुण कृष्णा शिंदे	६५
७. १९२० नंतरच्या ग्रामीण कवितेतील स्थित्यंतरे - प्रा. डॉ. शिवाजीराव पाटील	८६
८. मराठी ग्रामीण कथा - प्रा. डॉ. बाबुराव उपाध्ये	९७
९. गोमंतक्रीय मराठी प्रादेशिक कथा - प्रा. श्रीकृष्ण अडसूळ	१०६
१०. कादंबरीची ग्रामीण प्रादेशिक संकल्पना - प्रा. डॉ. मोहन पाटील	११८

११. मराठी सामाजिक कविता : काही ठळक बाबी - डॉ. अविनाश सांगोलेकर	१२२
१२. आंबेडकरवादी साहित्य आणि परिवर्तन - डॉ. यशवंत मनोहर	१३१
१३. दलित कादंबरीतील भटक्या समाजाचा भाषिक व्यवहार - प्रा. डॉ. आर. डी. कांबळे	१४२
१४. दलित स्त्रियांच्या आत्मचरित्रांतील भाषेचे स्वरूप - डॉ. नितीश सावंत	१५१
१५. काव्याद दलित साहित्य चळवळ आणि नाट्यवाङ्मय - डॉ. चंद्रकांत वाघमारे	१५८
१६. स्त्रीवाद : संकल्पना आणि चर्चा - डॉ. सौ. ढावरे-भिसे निता दीपक	१७९
१७. आदिवासी साहित्य : संकल्पना, स्वरूप, प्रेरणा आणि वैशिष्ट्ये - डॉ. सखाराम डाखोरे	१८४
१८. पारस्वीम मराठी साहित्य - प्राचार्य डॉ. राजेखान शानेदिवान	१९७
१९. भारतीय संस्कृतीला धमण (जैन) संस्कृतीचे योगदान - प्राचार्य श्रीधर हेरवाडे	२१४
२०. विज्ञानसाहित्य : संकल्पना, स्वरूप आणि विशेष - डॉ. शिवकुमार सोनाळकर	२१९
२१. मराठी विज्ञानकथा : स्वरूप व विशेष - डॉ. शिवाजी विष्णू पाटील	२४९
२२. पर्यावरणीय ललित साहित्याचा प्रवाह - प्रा. डॉ. विनोद गायकवाड	२५७
२३. समाजभाषाविज्ञान आणि लीळाचरित्र - प्रा. डॉ. प्रवीण चंदनशिखे	२८९
२४. उपयोजित भाषा विज्ञान - प्रा. एकनाथ पाटील	३०४

आदिवासी साहित्य : संकल्पना, स्वरूप, प्रेरणा आणि वैशिष्ट्ये

डॉ. सखाराम डाखोरे, वसई, ठाणे

प्रस्तावना

भारतीय स्वातंत्र्योत्तर काळात निर्माण झालेल्या दलित, ग्रामीण, स्त्रीवादी साहित्यप्रवाहांप्रमाणेच आदिवासी साहित्यप्रवाह हासुद्धा अतिशय सकस, दर्जेदार व समृद्ध असा साहित्यप्रवाह आहे. हजारो वर्षांपासून भारतभूवर वास्तव्य करणाऱ्या आदिवासींचा जीवनप्रवास त्यांच्या लोककथा, लोकसंगीत, लोकनृत्य, चित्रकला, शिल्पकला अशा अनेक कलाप्रकारांच्या माध्यमातून आविष्कृत होत आला आहे. त्यांचे मौखिक साहित्य हे पारंपरिक लोकसाहित्यच आहे. या साहित्यातून आदिवासींचा संस्कृती, लोकजीवन प्रामुख्याने व्यक्त होताना दिसते. रानावनात धटकताना, फळे-कंदमुळे शोधताना, डोंगरदऱ्यात, कडेकपारीत, निर्झराच्या सान्निध्यात रमताना, जीवन व मृत्यूची विविध रूपे पाहताना आदिवासींनी आपल्या मौखिक साहित्याचे संवर्धन केले आणि पुढच्या पिढ्यांसाठी हा वारसा जपण्याचे मौलिक कार्य केले. आदिवासींच्या हजारो पिढ्या यातनामय जीवन जगल्या व या जीवनातच त्यांनी आनंद शोधण्याचा प्रयत्न केला आणि नियतीने केलेल्या न्यायअन्यायाला प्रमाण मानून ते निसर्गमय जीवन जगले. एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे आपला सांस्कृतिक वारसा आदिवासींनी सुपूर्त केलेला दिसून येतो.

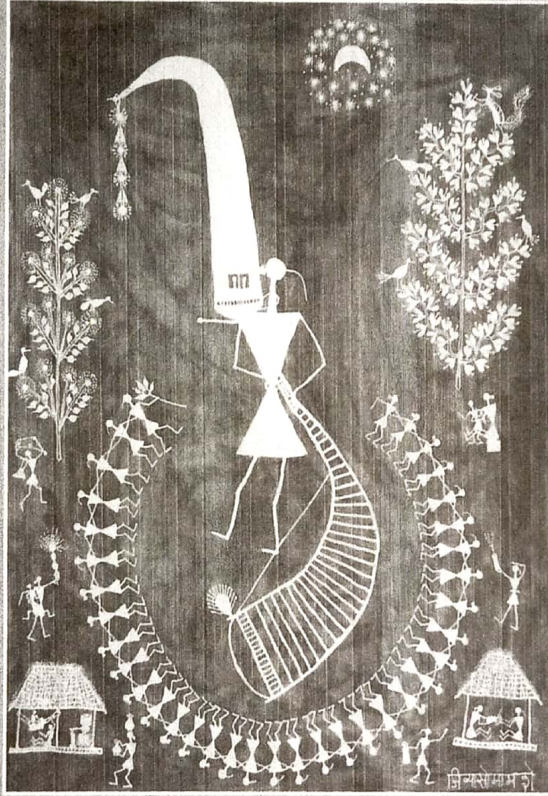
आदिवासी समाजाने सुधारणेची कोणतीही साधने नसताना, अनेक कलाप्रकारांना विकसित केले आणि आपल्या कौशल्याची जगाला ओळख पटवून दिली. हजारो वर्षांचा हा इतिहास आजही आदिवासींच्या जीवंतपणे जगण्याची ग्वाही देतो. आदिवासी स्त्रियांच्या कलासौंदर्याचा, दागदागिन्यांवरील कलाकुसरीचा अमूल्य ठेवा हा जगभरातील

आदिवासींना चालना देणाऱ्या बळीक आहे. गरिबीत, दारिद्र्यात जीवन जगणारा हा समाज स्वातंत्र्योत्तर काळात कथा, कविता, नाटक, कादंबरी, आत्मकथनाच्या माध्यमातून लेखनाचा विषय बनून, आपल्या गरिबीतील सौंदर्याचे देणे भारतीय समाजाला देत असल्याचे दिसून येते. आदिवासींच्या मौखिक व लिखित स्वरूपात निर्माण होणाऱ्या या साहित्यावर अनेक मान्यवरांनी विचारमंथन केले आहे.

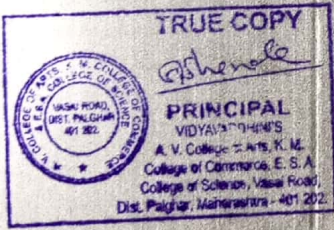
'आदिवासी' शब्दाच्या व्याख्या

आदि म्हणे पूर्वकाळ व वासी म्हणजे वास करणारे, राहणारे. या अर्थाने आदिवासी म्हणजे पूर्वकाळापासून पृथ्वीतलावर राहणारे, निसर्गनियमानुसार आपले जीवन जगणारे, आपली एक विशिष्ट सर्जक संस्कृती जोपसणारे, असे आपणांस म्हणता येते. 'आदिवासी' म्हणजे एखाद्या प्रदेशातील मूळनिवासी. 'आदिम जमात' म्हणूनही त्यांना संबोधले जाते. 'आदिवासी' हे जगाच्या बहुतेक प्रांतांत आढळतात. अमेरिकेत त्यांना 'रेड इंडियन्स' असे म्हणतात. ऑस्ट्रेलियात 'एंबोरीजीन्स', युरोपीय देशांमध्ये 'जिप्सी', तर आफ्रिकी आणि आशियायी देशांमध्ये 'आदिवासी' या नावाने ते परिचित आहेत. आदिवासींच्या लोकसंख्येच्या बाबतीत भारताचा जगात दुसरा क्रमांक लागतो आणि त्यांना 'मूळनिवासी' म्हणून संबोधले जाते. भारतीय राज्यघटनेनुसार 'अनुसूचित जमाती' या वर्गीकृत समूहात त्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. "भारतातील या वैविध्यपूर्ण आदिम लोकांना विविध नावांनी संबोधले जाते. जसे की, जंगलात राहणारे म्हणून 'जंगलराजे', प्राग समाजाच्या तुलनेत मागासलेले असल्याने 'रानटी', तर पर्वतीय प्रदेशात राहणारे म्हणून 'गिरिजन' अशा नानाविध नावांनी त्यांना ओळखले जाते. आदिम समाजाचा अभ्यास करणाऱ्या अभ्यासकांनीदेखील वेगवेगळ्या उपाधींचा आधार घेऊन, आदिवासींना संबोधले आहे. उदा. मार्टन, लॅस्ली, रिस्ले, एल्विन, ग्रिगसन, शूवर्न, टॅलेंट, ठक्कर इत्यादींनी आदिमांना 'अतिप्राचीन' (Aboriginal) किंवा 'मूळचे रहिवासी' (Aborigines) म्हटले आहे. डॉ. घुयें यांनी 'तथाकथित मूळचे रहिवासी' (So called Aborigines) आणि 'मागासलेले हिंदू' (Backward Hindu) म्हटले आहे, तर डॉ. हटन त्यांचा 'आदिम किंवा आदिवासी' (Primitive Tribes) म्हणून उल्लेख करतात. भारतीय संविधानानुसार आदिवासींना 'अनुसूचित जमात' (Scheduled Tribes) म्हटले आहे, जे घुयेंना मान्य आहे. डॉ. दास यांनी या लोकांचे वर्णन 'बुडत असलेली जमात' (Submerged Humanity) असे केलेले आहे.^{११} अनेक प्राचीन ग्रंथांमध्ये आदिवासींचा उल्लेख आढळतो. महाभारत, रामायण; तसेच इतर पौराणिक साहित्यामध्ये 'नाग' वंशातील लोकांचा उल्लेख आढळतो. अनाय आदिवासींची

विद्यापीठ अभ्यासक्रमातील
आदिवासी साहित्य

संपा. डॉ. संजय लोहकरे ॥ रामदास किसन गिळंदे

2018-19
Book Chapter

विद्यापीठ अभ्यासक्रमातील
आदिवासी साहित्य

संपादक
डॉ. संजय लोहकरे । रामदास किसन गिळंदे

मेधा
पब्लिशिंग हाऊस
अमरावती-६

विद्यापीठ अभ्यासक्रमातील
आदिवासी साहित्य

संपादक

डॉ. संजय लोहकरे । रामदास किसन गिळंदे
केळी ओतूर ता. अकोले जि. अहमदनगर
मो. ९६५७५४९०७६

© डॉ. संजय लोहकरे । रामदास किसन गिळंदे

प्रकाशक

संजय रा. महल्ले
मेधा पब्लिशिंग हाऊस
'अक्षरवेल', नरसम्मा कॉलेजजवळ
किरणनगर, अमरावती ४४४६०६ (महाराष्ट्र)
मोबा. ९४२३६२२६६७
E-mail-medhaphouse@gmail.com

मुखपृष्ठ : पद्मश्री जिव्या सोमा म्हरो

प्रथमावृत्ती : १५ नोव्हेंबर २०१८

ISBN 978-81-938715-2-2

मूल्य : रु. २४०/-

© सर्व हक्क सुरक्षित. या पुस्तकातील मजकुरातून/चित्रातून व्यक्त झालेल्या विचारांची प्रकाशक/मुद्रक सहमत असेलच असे नाही. कुठलाही वाद अमरावती न्याय क्षेत्रांतर्गत राहिल.

महात्मा फुले कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, पनवेल जि. रायगड
मराठी विभाग व फडकी फाऊंडेशन आयोजित
विद्यापीठ अभ्यासक्रमातील आदिवासी साहित्यावरील राज्यस्तरीय चर्चासत्र
दि. २४ डिसेंबर २०१७

अर्पण

'आदिवासी साहित्य' ही अभ्यासपत्रिका
घेऊन एम.ए. करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना

विद्यापीठ अभ्यासक्रमातील आदिवासी साहित्य/ ३

मेधा पब्लिशिंग हाऊस, अमरावती या प्रकाशन संस्थेचे संचालक संजय रा. महल्ले यांनी आपल्या प्रकाशन संस्थेच्या माध्यमातून अनेक आदिवासी लेखक, कवी आणि अभ्यासकांच्या संहितांना पुस्तकरूप दिले आहे. प्रस्तुत पुस्तकाचे महत्त्व लक्षात घेऊन, आम्ही केलेल्या संकलनालाही त्यांनी पुस्तकरूप दिले, त्याबद्दल त्यांचे आभार मानायलाच हवेत.

आमचे मित्र देवराम आढळ, सेवानिवृत्त सैनिक विठ्ठल बांगर यांचीही प्रस्तुत पुस्तकाच्या निर्मितीमागे महत्त्वाची भूमिका आहे म्हणून त्यांचेही औपचारिक आभार.

- संजय लोहकरे । रामदास किसन गिळंदे

अनुक्रमणिका

निबंधाचे नाव	लेखक	पृष्ठ क्र.
* आंधांचे जीवन अभिव्यक्त करणारी आदिवासी कादंबरी : वाडा	भीमराव खं. वानोळे	९
* मेंदू धुऊन काढणारी कवयित्री उषाकिरण अत्राम	डॉ. दीपककुमार वळवी	१९
* आदिवासींच्या लिलावाचा प्रजासत्ताक देश : आदिवासी माणसांच्या जगण्याचं वास्तवचित्रण (सुक्त)	मधुचंद्र एल. भुसारे	२५
* नवसा भिलणीचा एल्गार एक चिकीत्सक अभ्यास	गणेश दुंदा गभाले	३२
* 'आकांत' आत्मकथन एक आकलन	कुंडलिक पारधी	३६
* आदिवासी क्रांतिवीर आणि आदिवासी संस्कृतिस्मरण करून देणारी कादंबरी 'भिवा फरारी'	अनिल मोतीलाल वळवी	५४
* पळसचोंड कादंबरीचे आशयविश्व	डॉ. कैलास एस. महाले	६८
* वाहरू सोनवणे यांच्या 'गोधड' मधील काव्याभिव्यक्ती	डॉ. सखाराम डाखोरे	७५
* 'रानवेडी' एक आकलन	सुरकुले अनिता सोमनाथ	९६
* भुकेचा अपरिहार्य संघर्ष : नवसा भिलणीचा एल्गार	तुकाराम हरी भवर	१०२
* माणूस आणि निसर्गकेंद्री साहित्यकृती 'पळसचोंड'	रघुनाथ चंदर गवळी	१०९
* आदिवासींच्या जीवनाची घालमेल 'पानझडी' एक अनुभव	चिंतामण धिंदळे	११५

वाहरू सोनवणे यांच्या 'गोधड' मधील काव्याभिव्यक्ती

डॉ. सखाराम डाखोरे

सहायक प्राध्यापक, मराठी विभाग,
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय
वर्स रोड (प.), जि.पालघर ४०१२०२,
मो. ९८५०११६६४५

प्रस्तावना :

आदिवासींच्या साहित्याला मौखिक परंपरेचा मोठा आधार आहे, त्या अर्थाने ते लोकसाहित्यच आहे. एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे हा वारसा येताना दिसतो. लोककथा, लोकसंगीत, लोकनृत्य, चित्रकला, शिल्पकला अशा अनेक कलाप्रकारांचा आदिवासी साहित्यात समावेश होतो. या साहित्यातून आदिवासी संस्कृती, लोकजीवन प्रामुख्याने व्यक्त होताना दिसते. रानावनात भटकताना, फळे-कंदमुळे शोधताना, डोंगरदऱ्या कडेकपारीत, निर्झराच्या सान्निध्यात रमताना, जीवन व मृत्यूची विविध रूपे पाहताना आदिवासींनी आपल्या मौखिक साहित्याचे संवर्धन केले आणि पुढच्या पिढ्यांसाठी हा वारसा जपण्याचे मौलिक कार्य केले. आदिवासींच्या हजारो पिढ्या यातनामय जीवन जगल्या, या जीवनातच त्यांनी आनंद शोधण्याचा प्रयत्न केला आणि नियतीने केलेल्या न्याय-अन्यायाला प्रमाण मानून ते निसर्गमय जीवन जगले.

सुधारणेची कोणतीही साधने नसताना आदिवासींनी अनेक कलाप्रकारांना विकसित केले आणि आपल्या कौशल्याची जगाला ओळख पटवून दिली. हजारो वर्षांचा हा इतिहास आजही आदिवासींच्या जीवंतपणे जगण्याची ग्वाही देतो. आदिवासी स्त्रियांच्या कलासौंदर्याचा, दागदागिण्यांवरील कलाकुसरींचा अमूल्य ठेवा हा जगभरातील संस्कृतीला चालना देणारा नक्कीच आहे. गरिबीत, दारिद्र्यात जीवन जगणारा हा समाज स्वातंत्र्योत्तर काळात लेखणाचा विषय बनून आपल्या गरिबीतील सौंदर्याची देण समाजाला देत आहे. कथा, कविता, कादंबरी, नाटक, आत्मकथन अशा विविध वाङ्मय प्रकारांच्या माध्यमातून आदिवासी साहित्यिक व्यक्त होत आहेत. मराठी साहित्याच्या परंपरेत आदिवासी साहित्याने आपले वेगळे, ठसठसित व उल्लेखनीय असे स्थान प्राप्त केले आहे. कविता ह्या वाङ्मय प्रकाराला

2018-19
Book Chapter

आदिवासी साहित्य, समाज, संस्कृती आणि विकास

संपादक
डॉ. शशिकांत साळवे

Aadivasi Sahitya, Samaj, Sanskruti Ani Vikas
आदिवासी साहित्य, समाज, संस्कृती आणि विकास

संपादकाधीन

प्रकाशक : सौ तारादेवी भास्कर शेळके
१२१, श्रीदुर्गा, बारव, ता. जुन्नर,
जि.पुणे, ४१० ५०२

मुखपृष्ठ : निखिल लंभाते

प्रकाशन क्रमांक : ३८

प्रथमावृत्ती : २८ डिसेंबर २०१८

अक्षरजुळणी : यशोदीप पब्लिकेशन्स
२१७ ब, नारायण पेठ, पुणे-३०.

मुद्रक : समर्थ प्रोसेस, पुणे

ISBN : 978-93-84309-36-7

मूल्य : रु. ४५०/-

संपादकीय

“आदिवासी साहित्य, समाज, संस्कृती आणि विकास” या राज्यस्तरीय चर्चासत्रात सादर केलेल्या अभ्यासपूर्ण शोधनिबंधाचा ग्रंथ आपल्या हाती देताना विशेष आनंद होत आहे. ह्या चर्चासत्राच्या निमित्ताने आदिवासी समाज, संस्कृती, विकास यावर चर्चा घडवून आणण्याच्या हेतूने दि. २८-२९ डिसेंबर रोजी चर्चासत्राचे आयोजन केले.

ह्या चर्चासत्राच्या निमित्ताने आदिवासी म्हणजे काय? आदिवासीची संस्कृती, प्रथा, परंपरा, बोली भाषा, सण, उत्सव, आदिवासी क्रांतिकारक समाजसुधारक व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या प्रेरणेने आणि विचाराने आदिवासी समाजात झालेला बदल, ह्यावर विचार मंथन झाले. आदिवासी साहित्य समजून घेण्यासाठी या सर्व महत्त्वाच्या गोष्टी आहेत हे या निमित्ताने पुन्हा स्पष्ट झाले आणि आदिवासी हेच खरे मूलनिवासी आहेत हेही परत अधोरेखित झाले.

प्रस्तुत ग्रंथ पूर्णत्वास येताना संस्थेचे अध्यक्ष आदरणीय मा. श्री. बाळासाहेब कोळप साहेब ह्यांचे मोलाचे सहकार्य लाभले, त्याचबरोबर संस्थेचे सर्वच पदाधिकारी आणि महाविद्यालयातील प्राध्यापक आणि कार्यालयीन कर्मचारी ह्यांनीही प्रोत्साहन दिले, त्यांचा मी मनापासून आभारी आहे.

श्री पंढरीनाथ कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालयातील माझे सर्व सहकारी ह्यांनी ह्या ग्रंथसंपादन कार्यात मोलाचे योगदान दिले आहे. त्यांचेही ऋण व्यक्त करणे मी माझे कर्तव्य समजतो. सर्वच निबंध वाचकांनी उत्तम आणि दर्जेदार शोधनिबंध सादर केले आहेत. शोधनिबंधाचे ते वैयक्तिक विचार आहेत. त्या विचारांशी संपादक आणि प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही, ह्या ग्रंथाच्या प्रकाशनची धुरा शब्दश्री प्रकाशनच्या सौ. तारादेवी शेळके ह्यांनी घेतली. त्यांचेही आभार मानल्याशिवाय हे संपादकीय मनोगत पूर्ण होणे केवळ अशक्य आहे, सर्वच अभ्यासकांनी वेळेत शोधनिबंध दिल्यामुळे हे पुस्तक योग्यवेळी आपल्या हाती देता आले. अभ्यासक, वाचक आणि संशोधकांना हा ग्रंथ निश्चितच उपयुक्त ठरेल, त्याबद्दल शंका नाही. ह्या ग्रंथावरील आपल्या प्रतिक्रिया कळविल्यास त्यांचे निश्चित स्वागतच असेल.

* आदिवासी काव्यतत्त्वप्रस्तावकसूची	- प्रा.डॉ.विजय काळे	२९६
* आदिवासी कवितेमधून शिक्षणाचा मूलमंत्र : एक अभ्यास	- डॉ. सुभाष सदाशिव पुलावळे	३००
* आदिवासी समाज विकास, विस्थापन आणि आदिवासी कविता	- डॉ. सखाराम डाखोरे	३११
* आदिवासी कादंबरी : एक चिंतन	- प्रा. मुक्ता राजेंद्र आंभेरे	३२१
* आदिवासी नियतकालिके : उद्गम आणि विकास	- कुंडलिक चिधू पारधी	३२६
* आदिवासी लोककला : स्वरूप व परंपरा	- प्रा. डॉ. दिलीप कारभारी कसबे	३३२
* आदिवासी वाद्य आणि आदिवासी नृत्य	- डॉ. हनुमंत भवारी	३४०
* आदिवासी साहित्य - समाज	- प्रा.डॉ.अतुल नारायण चौरे	३४७
* आदिवासी साहित्य समाज, संस्कृती आणि विकास	- प्रा.डॉ.बागुल एम.एम.	३५३
* आदिवासी साहित्य संस्कृतीचे जागतिकीकरणात स्थान	- प्रा. म्हस्के सीताराम	३६०
* आदिवासी लोककला	- डॉ. सुनील काशिनाथ खामगळ	३६९
* आदिवासी लोकसाहित्य - लोकजीवन	- भास्कर शेळके	३७५
* आदिवासी साहित्य : समाज, संस्कृती आणि विकास	- डॉ.सौ.मंगल एकनाथ डोंगरे	३८१
* जागतिकीकरणाच्या परिप्रेक्ष्यातून आदिवासी कविता	- प्रा. अनिल गोवर्धन पवळ	३८७
* मराठी साहित्यात आदिवासी कथेचे योगदान	- प्रा.आहेर एकनाथ पंडित	४०२
* महाराष्ट्रातील आदिवासींच्या लोककला	- प्रा.भामरे युवराज देवबा	४११
* आदिवासी समाजाची स्थितीगती	- राहुल गायकवाड	४१७

आदिवासी साहित्य, समाज, संस्कृती आणि विकास

आदिवासी हेच मूळ निवासी

- प्रा. अशोक खंडू मोरमारे

प्रस्तावना -

भारत देश विविधतेने नटलेला आहे. विविध झाडे,वेली, डोंगर, दऱ्या, पशू, पक्षी यासारख्या नैसर्गिक घटकांबरोबरच विविध प्रांत, धर्म, वंश, भाषा आणि संस्कृती अशा विविध घटकांची वैविध्यता भारतामध्ये पाहावयास मिळते. या सर्व गोष्टींमुळेच भारताने जगासमोर आपले एक वेगळेपण निर्माण केले आहे असे म्हणता येते. याबरोबरच भारतामध्ये असणाऱ्या ब्राह्मण, मराठा, लिंगायत, वाणी, मारवाडी, महार, मांग, चांभार, माळी, न्हावी, धनगर, मुस्लीम, यासारख्या जातींबरोबरच विविध आदिवासी जमातींचे वास्तव्यही भारताच्या वेगळेपणामध्ये भर घालताना दिसते. या सर्व जाती जमातींनी भारतामध्ये स्वतःचे एक वेगळेपण निर्माण केले आहे. आपली स्वतःची जीवन जगण्याची शैली प्रस्थापित केली आहे. त्यातूनच आपल्या समाजाचे वेगळेपण निर्माण केले आहे. प्रत्येकाने आपल्या स्वतःच्या संस्कृतीचे जतन आपापल्यापरीने केले आहे. प्रत्येक समाजाच्या वेगवेगळ्या संस्कृतीमुळेच भारतामध्ये वैविध्य अनुभवण्यास मिळते आहे. जगही भारताकडे 'विविधतेने नटलेला देश' म्हणून पाहत आहे. असे असले तरी या देशाचे मूळ रहिवासी कोण? असा प्रश्न बऱ्याच प्रमाणात विचारात घेतला जात असल्याचे चित्र आपणास पाहावयास मिळते. भारत देशाला फार मोठा

आदिवासी साहित्य, समाज, संस्कृती आणि विकास

आदिवासी कविता चित्रित करते.

०५. आदिवासी समाजाचे धर्मांतर मोठ्या प्रमाणात केले जात आहे परंतु, मुळात आदिवासी समाजाचा मूळ धर्म शोधण्याची जबाबदारी सुशिक्षित आदिवासी समाजातील अभ्यासकांची आहे.
०६. शिक्षण घेतले तरच आदिवासी समाजच आपल्या समाजाचे, धर्माचे, संस्कृतीचे संरक्षण करू शकेल.
०७. आदिवासी समाजाकडे पाहण्याचा पारंपरिक प्रस्थापितांचा पूर्वग्रहदूषित दृष्टिकोन पुसून काढण्यासाठी शिक्षणाशिवाय पर्याय नाही.
०८. आदिवासी मुले-मुली उच्च शिक्षण घेऊन समाजाबद्दल काम करून समाजउध्दार करू शकतील असे दिसून येते.
०९. शिक्षणाचा मूलमंत्र देणाऱ्या आदिवासी कवींची कविता म.फुले, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या मानवमुक्ती परंपरेचे रूपच असल्याचे दिसून येते.

संदर्भ :

०१. डॉ. तुमराम विनायक 'आदिवासी : जीवन कला आणि साहित्य' 'आदिवासी मराठी साहित्य : स्वरूप आणि समस्या संपा. डॉ.प्रमोद मुनघाटे, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे प्र.आ. २००७ पृ.क्र. ४१'
०२. डॉ. तुमराम विनायक 'प्रस्तावना' संपादक, शतकातील आदिवासी कविता, हरिवंश प्रकाशन चंद्रपूर प्र.आ. २००३ पृ.क्र. २०
०३. तत्रैव पृ.क्र. २२-२३
०४. डॉ.गारे गोविंद 'आदिवासी प्रश्न' आदिम प्रकाशन पुणे आ.दु. १९८२ पृ.क्र. ११
०५. सोनवणे वाहरु 'आदिवासी साहित्य : परिचय व स्वरूप' संपा. १९८० नंतरचे मराठी साहित्य स्वरूप आणि समिक्षा डॉ.जयद्रक्ष जाधव, डॉ.भरत देशमुख', अरुणा प्रकाशन लातूर प्र.आ. २०१२ पृ.क्र. ३९७

आदिवासी साहित्य, समाज, संस्कृती आणि विकास

आदिवासी समाज विकास, विस्थापन आणि आदिवासी कविता

डॉ. सखाराम डाखोरे

प्रस्तावना - भारतीयच नाही तर जगभरातील आदिवासी समाजासमोर आज विकासाच्या नावाखाली होणा-या विस्थापनाचे मोठे संकट उभे राहिले आहे. विज्ञान, तंत्रज्ञान आणि वाढते बाजारीकरण, मोठमोठ्या प्रकल्पांसाठी लागणारी जमीन अधिग्रहीत करण्याची भांडवलदारांची मानसिकता आणि आदिवासी वाड्या-पाड्या-वस्त्यांचे सोयीस्करपणे होत चाललेले विस्थापन, त्यामुळे आदिवासी समाज, संस्कृती आणि लोकजीवन धोक्यात आले आहे. मोठमोठी धरणे बांधण्यासाठी, खाणी खोदण्यासाठी, कारखान्यांच्या उभारणीसाठी, सेझ सारख्या प्रकल्पांसाठी विकासाच्या नावाखाली जमीन अधिग्रहीत केली जात आहे, योग्य ठिकाणी पुनर्वसन करण्याची आश्वासनं हवेत विरून जाताहेत आणि पूर्वजांनी सांभाळून ठेवलेला जमिनीचा तुकडा नाईलाजाने सोडावा लागतो आहे, त्या जमिनीशी, मातीशी, तिथल्या निसर्गाशी जुटलेली नाळ सहसा तुटत नाही परंतु व्यवस्थेला आदिवासींच्या भावनांशी काहीही देणेघेणे नाही, असेच मुळात दिसून येते.

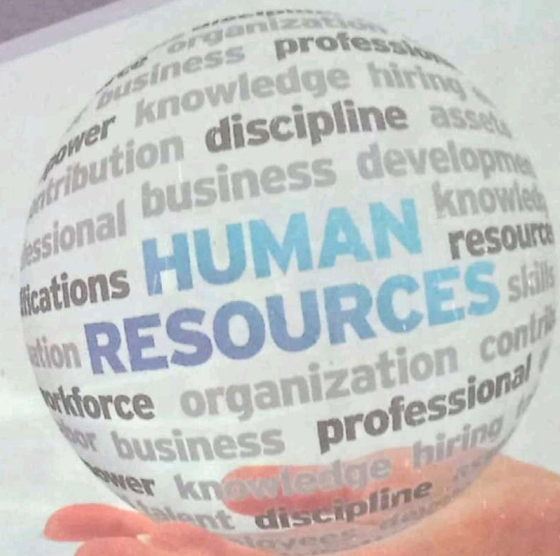
आदिवासी समाज विस्थापनेची पार्श्वभूमी -

हजारों वर्षांपासून भारतभूमीच्या कुशीत, डोंगरद-यांत, कड्याकपा-यांत, नद्यांच्या, पहाडांच्या भोवताली, जंगलाच्या किर् काळोखांतही आनंदाने आदिवासी साहित्य, समाज, संस्कृती आणि विकास

Elective Courses (EC)

Human Resource Management

T.Y. B.B.I. Semester-VI

Bhavana Chauhan - Lad

SHETH
PUBLISHERS

Our Outstanding Publications for

T.Y. B.B.I. Semester-VI

CORE COURSES (CC)

CENTRAL BANKING

Aherkar

ELECTIVE COURSES (EC)

SECURITY ANALYSIS AND PORTFOLIO MANAGEMENT

Sood

AUDITING - II

Chopde & others

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

Lad

TURNAROUND MANAGEMENT

Ramchandani

INTERNATIONAL BUSINESS

Shah

MARKETING IN BANKING & INSURANCE

Aherkar

SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Unit No.4, Ground Floor, Lalwani Industrial Estate, 14, G.D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai-400 031
Tel.: (022) 6662 4553, 6662 4554. Fax: 6662 4556. e-mail: support@shethpublishers.com

Follow us:

/shethpublishers

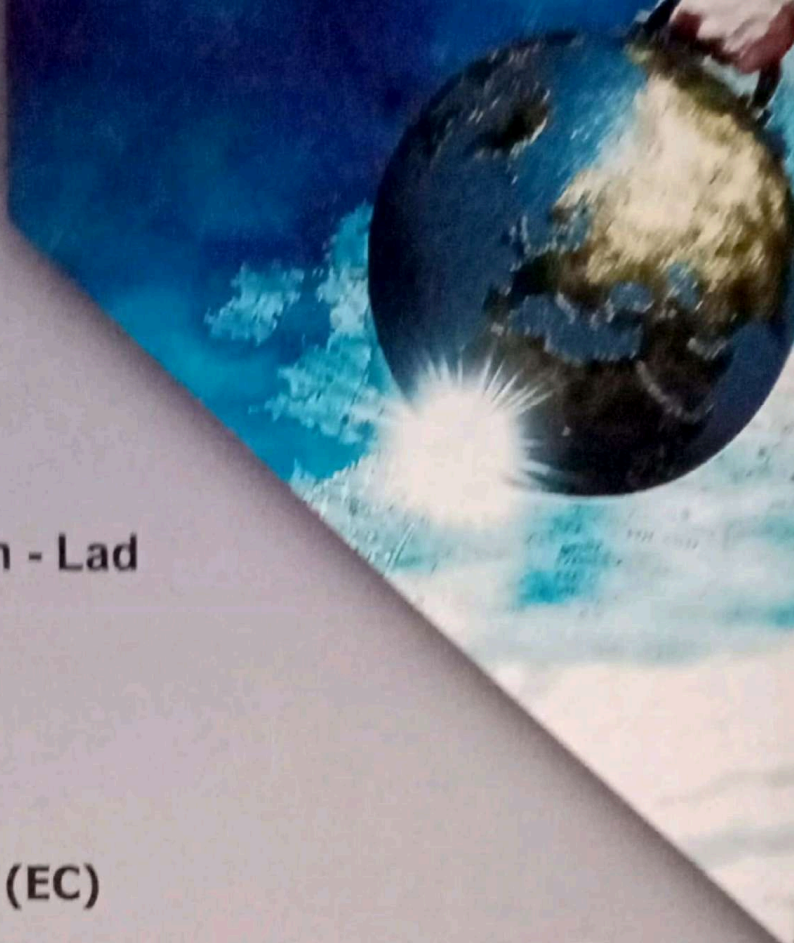

/sheth.publishers

ISBN - 978-93-87825-45-1

Price - ₹ 135.00

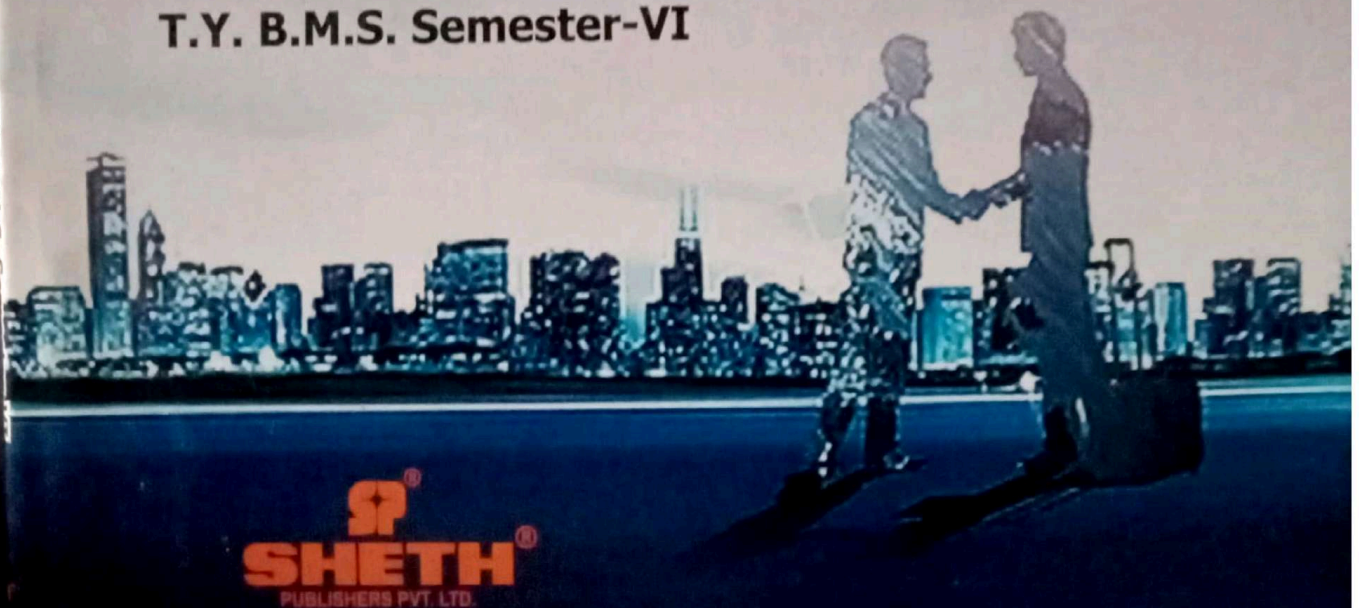

Bhavana Chauhan - Lad

Elective Courses (EC)

Organisational Development

T.Y. B.M.S. Semester-VI

SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Our Outstanding Publications for

T.Y. B.M.S. Semester-VI

CORE COURSES (CC)

OPERATION RESEARCH

Pandit

OPERATION RESEARCH

Shrotri

ABILITY ENHANCEMENT COURSE (AEC)

PROJECT WORK

Under Print

ELECTIVE COURSES (EC) - FINANCE GROUP

INTERNATIONAL FINANCE

Mody, Parekh

INNOVATIVE FINANCIAL SERVICES

Shah

PROJECT MANAGEMENT

Chopde, Gadade, Paranjpe, Moorthy, Lalit, Thakur, Mishra, Datwani

STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT

Chopde & others

FINANCING RURAL DEVELOPMENT

Under Print

INDIRECT TAXES

Singavi, Singavi, Singavi

MARKETING GROUP

BRAND MANGEMENT

Mankani, Pandya

BRAND MANAGEMENT

Nagpal, Shelankar, Sharma

RETAIL MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

INTERNATIONAL MARKETING

Poojari

MEDIA PLANNING & MANAGEMENT

Punjabi, Kukreja

SPORTS MARKETING

Kanakia

MARKETING OF NON PROFIT ORGANISATION

Under Print

H.R. GROUP

HRM IN GLOBAL PERSPECTIVE

Lad

ORGANISATIONAL DEVELOPMENT

Lad

HRM IN SERVICE SECTOR MANAGEMENT

Singh, Jain, Hundal

WORKFORCE DIVERSITY

Lad

HUMAN RESOURCE ACCOUNTING & AUDIT

Chopde & others

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Lad

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Unit No.4, Ground Floor, Lalwani Industrial Estate, 14, G.D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai-400 031
Tel.: (022) 6662 4553, 6662 4554. Fax: 6662 4556. e-mail: support@shethpublishers.com

Follow us:

/shethpublishers

/sheth.publishers

ISBN - 978-93-87825-09-3

Price ₹ 110.00

ABOUT THE EDITORS

Prof. Narayana K. B.
Editor-in-Chief

Prof. Narayana K B is currently working as Principal at Government College for Women (Autonomous), Mandya, Karnataka. He obtained his M.Com. in 1990 and LL.B in 1993 from University of Mysore, Mysore. He was appointed from Karnataka Public Service Commission (KPSC) as Lecturer in 1992. He has worked in Government First Grade Colleges at K. R. Pet and Kushalnagar. He has successfully worked as the Head of the Department, Controller of Examination, NSS Programme officer, NAAC Coordinator and Student Welfare officer.

For his commitment and dedication towards work he has received Smt. Indira Gandhi NSS Best programme officer, a National Level Award in 2014, best NSS programme officer, a State Level award in 2015, Best NSS programme officer award from University of Mysore in 2013 and Best Teacher award in 2013.

Dr. Kumar M. S.,
Editor

Dr. Kumar M S is currently working as Assistant Professor of Biochemistry at Government College for Women (Autonomous), Mandya, Karnataka. He was appointed from Karnataka Public Service Commission (KPSC), as Lecturer in 2009. He completed Master degree in Biochemistry from University of Mysore, Mysore in 2005. He worked on *Naja naja* snake venom protease and got awarded Ph.D., degree from University of Mysore, Mysore in 2012.

He received the Department of Biotechnology Cutting Edge Research Enhancement and Scientific Training (DBT-CREST) award from the Department of Biotechnology, Ministry of Science & Technology, Government of India, New Delhi in 2013. Under this DBT-CREST fellowship, he did research work for a year at the School of Medicine, University of Maryland, Baltimore, United States of America (USA). He is a reviewer for a journal, *Pharmaceutical Biology* and Editor for a special issue of a Journal - *Shanlax International Journal of Arts, Science & Humanities*. He has published more than 15 articles in Scopus/Web of Science / UGC-CARE list journals. He has published about five book chapters. He has presented his research work in about 12 International / National / State level Symposium/Conferences.

He has served as Head, Department of Biochemistry, Chairman/Member of Board of Studies in Biochemistry / Board of Examination in Biochemistry at mother institute and also at other Colleges and at University of Mysore, Mysore. He is actively involved in the various committees at the college level and currently serving as Coordinator, Internal Quality Assurance Cell, GCW (A), Mandya.

ADVANCEMENT & ABASEMENT IN VARIED FIELDS DUE TO COVID-19

Editor-in-Chief

Prof. Narayana K.B.

Editor

Dr. Kumar M.S.

ADVANCEMENT & ABASEMENT IN VARIED FIELDS DUE TO COVID-19

ISBN

9 789391 373023

SHANLAX
PUBLICATIONS

www.shanlaxpublications.com
publisher@shanlaxpublications.com

ADVANCEMENT & ABASEMENT IN VARIED FIELDS DUE TO COVID-19

Edited by

Prof. Narayana K.B.

Dr. Kumar M.S.

Title: Advancement & Abasement in
Varied Fields Due to COVID-19

Editor's Name: Prof. Narayana K.B. & Dr. Kumar M.S.

Published by: Shanlax Publications,
Vasantha Nagar, Madurai – 625003,
Tamil Nadu, India

Publisher's Address: 61, 66 T.P.K. Main Road,
Vasantha Nagar, Madurai – 625003,
Tamil Nadu, India

Printer's Details: Shanlax Press, 66 T.P.K. Main Road,
Vasantha Nagar, Madurai – 625003,
Tamil Nadu, India

Edition Details (I,II,III): I

ISBN: 978-93-91373-02-3

Month & Year: September, 2021

Copyright @ Prof. Narayana K.B. & Dr. Kumar M.S.

Pages: 304

Price: ₹/-

PREFACE

Editor-in-Chief

Today the responsibility of the Higher Education Institutions is multidimensional. Apart from imparting knowledge to the students and encouraging research related activities, the most important duty of the HEIs is to respond to the changes that occur in the society from time to time in a concrete manner.

COVID-19 pandemic has truly posed us innumerable challenges. As an integral part of any Nation, the Higher Education Institutions are bound to respond to this crucial situation. Hence we have attempted to respond to this worldwide problem by bringing out the book *Advancement and Abasement due to COVID-19*. This book comprises the scholarly articles on the areas that have witnessed enormous change because of the pandemic, challenges posed by Covid 19, our strengths and weaknesses unravelled by the pandemic and other myriad issues related to the same.

Our Institution has undertaken various activities to enrich the knowledge of the students and bring in them awareness about the burning issues around the world through Internal Quality Assurance Cell (IQAC) along with regular academic activities. This book is one such attempt by IQAC. I would like to congratulate the people who have put honest efforts to bring out this book. I hope that the articles in the book will definitely enhance the knowledge of the readers to a great extent.

Prof. NARAYANA K. B.,

Principal,

Government College for Women (Autonomous),

Mandya, Karnataka - 571401.

PREFACE

Editor

COVID-19 as a pandemic has had a huge impact on almost all the walks of life. The entire world has suffered because of this pandemic and India is not an exception. While the conventional structures of economy, society, education etc are altered by this pandemic, it is also true that the same has shown us our strength to combat the unforeseen troubles and has taught us the lessons of the need for resilience at such difficult hours.

The objective of this book, *Advancement and Abasement due to COVID-19* is to summarise the successful methods we have adopted to overcome the hazards posed by the pandemic. At the same time, a considerable light has been thrown on the weaker areas which need special attention.

The area of health has undergone tremendous development in the post COVID-19 scenario. We have scholarly book chapters devoted to discuss the study that is being undertaken to examine the post COVID-19 effects on the patients, the technical advancement in diagnosing the disease, and finally, a very interesting chapter on the Indian spices that help to prevent COVID-19 and other respiratory diseases and seasonal infections is included in this book.

Economy is another major area which has been significantly altered by the pandemic. Some of the book chapters have addressed the way in which the global financial market, e-commerce and share market are altered, how the advertising sector has got opportunities and how the

professionals have managed to survive the severity of the situation. The prospects for the MSMEs are also discussed in detail.

This pandemic has affected the education system worldwide- from elementary to higher education. In a way, the learning process of the students all over the world came to a sudden halt, only to recover in a more positive and enthusiastic way. We, in this book, have many articles discussing the recent trends in teaching and learning process. Considerable light is thrown on the challenges that have cropped up in the Higher Education system and the methods adopted to tackle them.

COVID-19 besides doing much harm to humanity, has also awakened our sense of social responsibility to a great extent. This aspect is also dealt with in the book. The status of women is a major social aspect that has undergone a great change in the post covid world and this aspect is subtly dealt in some of the articles.

To conclude, the book has tried to give a comprehensive picture of the post covid world trying to accommodate itself to the 'New Normal' situation, thereby addressing key aspects that have witnessed change because of the pandemic.

Dr. KUMAR M. S.,

*Assistant Professor of Biochemistry,
Government College for Women (Autonomous),
Mandya, Karnataka - 571401.*

CONTENTS

S. No.	Title	Page No.
1	Post COVID-19 Impact on Diseases, Health and Environment Yogesh D & Raghavendra M P	1
2	Advances in Diagnostic Tools to Combat COVID-19 Kumar M S	15
3	Trends and Emerging Approaches of COVID-19 on Higher Education: Admission, Digital education, E- learning and Mental Health Avhad Sunil B	27
4	Role of Mitochondria in COVID -19 Pathogenesis- A Mini Review Jyothsna Karanth & Dakshayini C	49
5	An Overview of Specified Drugs Having Potential Tackle of Premature COVID-19 Situation Dakshayini C & Jyothsna Karanth	64
6	COVID-19 Pandemic & Strategies to Broaden Bases of E Commerce Sector in India – A Review of Polices Ramesha B R	82
7	Impact of COVID-19 Pandemic on Micro Small and Medium Enterprises (MSMES) in India: An Overview Ramesha M C	90

8	Spices to Boost Immunity to Prevent Respiratory Diseases and Seasonal Infections Ivan aranha	100
9	COVID -19 Crisis and its Impact on Education Sector Manjushree M	113
10	The Role of ICT in Higher Education in the Time of COVID-19 Sindhu N S	119
11	Recent Teaching -Learning Trends in COVID-19 Pandemic Pramila M B	124
12	Paraphilia During COVID -19 Pandemic Shruti Beesanakopp & Ravikanth B. Lamani	133
13	A Review on Chest CT Scanning in COVID-19 Patients Niranjan R S	147
14	Issues and Challenges of Health Care Professionals in the Wake of the COVID-19 Pandemic - A Sociological Perspective Chidananda Swamy C	156
15	Impact of COVID -19 on Rural Community - With Special Reference to Second Wave K Prasannakumari	165
16	Impact of COVID-19 Pandemic on Higher Education System Dinamani B S & R Goplalaru	173
17	A Study on Women's Economic Empowerment through Financial Inclusion in India Suresha A L	183

18	Careers in Advertising Sector- Emerging Opportunities During COVID-19 Pandemic Channaiah	194
19	Sexual Violence Against Women During COVID-19 Pandemic Sumanth H M	202
20	COVID-19: A Curse and also a Boon Madana Kumar A R	210
21	India and COVID- 19 Pandemic Kumara Belale	214
22	Influence of COVID-19 on Natural Resources Ravish B P	221
23	Impact of E- Learning due to COVID-19 Sangeeta Patil	225
24	COVID-19 Pandemic - Impact on Online Education - New Challenges Shashikala N S	231
25	COVID-19 Pandemic and Civilian Responsibilities - New Approaches Rame Gowda B H	239
26	Reassuring Psychological Support During COVID-19 Pandemic - The Case of Elderly People Manjaiah D K	247
27	Social Work Interventions towards COVID-19 Pandemic Situations: An Analysis Ananda H	254
28	Higher Education Challenges During and After COVID-19 Pandemic: An Analysis Shivakumara	265

29	COVID-19 Pandemic and Impact on Women's Economic Activities Vani D S	274
30	Impact of COVID-19 on the Global Financial Markets Carolina Chakma & Kanchan Jaiswal	281
31	Naval Coronavirus - A Terrible Pandemic and Epidemic Dayananda Sagar G S	288

TRENDS AND EMERGING APPROACHES OF COVID-19 ON HIGHER EDUCATION: ADMISSION, DIGITAL EDUCATION, E- LEARNING AND MENTAL HEALTH

Avhad Sunil B*

Assistant Professor, Department of Zoology, Annasaheb Vartak college of Arts, Kedarnath Malhotra College of Commerce, E.S. Andrades College of Science, Vasai road, Palghar (M.S), India.

**For Correspondence: drsunilavhad@gmail.com*

Abstract:

The pandemic COVID-19 has spread across the globe, forcing humanity to maintain social distance. It has impacted negatively on the education system, which is an important determinant of a country's economic future. Campuses at universities and colleges are areas where students reside and study in close quarters. They are even buzzing cultural hotspots where students from all over the world form a community. The foundations of this special ecosystem have recently been affected. The following goals were the subject of this review paper: Provide information about impact on admissions procedure and online higher education in India during COVID-19. Focus on the steps taken by the Indian government in the higher education sector during the pandemic. COVID-19 deepens India's digital education divide and enlist some of positive and negative effects and make some practical recommendations for continuing education during a pandemic.

Key Words: Admission, COVID-19, e- Learning, Higher Education and Mental health.

Introduction:

COVID-19 has a tremendous impact on the framework of higher education and science, including teaching, training, and evaluation methodologies. On March 5th, 2020 the UGC, India's regulatory body for higher education, issued an advisory to universities and colleges advising them to take preventive steps and to stop major gatherings on campus.

Bhavana Chauhan - Lad

Elective Courses (EC)

HRM in Global Perspective

T.Y. B.M.S. Semester-VI

SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Our Outstanding Publications for

T.Y. B.M.S. Semester-VI

CORE COURSES (CC)

OPERATION RESEARCH

Pandit

OPERATION RESEARCH

Shrotri

ABILITY ENHANCEMENT COURSE (AEC)

PROJECT WORK

Under Print

ELECTIVE COURSES (EC) - FINANCE GROUP

INTERNATIONAL FINANCE

Mody, Parekh

INNOVATIVE FINANCIAL SERVICES

Shah

PROJECT MANAGEMENT

Chopde, Gadade, Paranjpe, Moorthy, Lalit, Thakur, Mishra, Datwani

STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT

Chopde & others

FINANCING RURAL DEVELOPMENT

Under Print

INDIRECT TAXES

Singavi, Singavi, Singavi

MARKETING GROUP

BRAND MANGEMENT

Mankani, Pandya

BRAND MANAGEMENT

Nagpal, Shelankar, Sharma

RETAIL MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

INTERNATIONAL MARKETING

Poojari

MEDIA PLANNING & MANAGEMENT

Punjabi, Kukreja

SPORTS MARKETING

Kanakia

MARKETING OF NON PROFIT ORGANISATION

Under Print

H.R. GROUP

HRM IN GLOBAL PERSPECTIVE

Lad

ORGANISATIONAL DEVELOPMENT

Lad

HRM IN SERVICE SECTOR MANAGEMENT

Singh, Jain, Hundal

WORKFORCE DIVERSITY

Lad

HUMAN RESOURCE ACCOUNTING & AUDIT

Chopde & others

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Lad

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Unit No.4, Ground Floor, Lalwani Industrial Estate, 14, G.D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai-400 031
Tel.: (022) 6662 4553, 6662 4554. Fax: 6662 4556. e-mail: support@shethpublishers.com

Follow us:

/shethpublishers

/sheth.publishers

ISBN - 978-93-87825-22-2

Price - ₹ 100.00

Bhavana Chauhan - Lad

Elective Courses (EC)

Indian Ethos in Management

T.Y. B.M.S. Semester-VI

SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Our Outstanding Publications for

T.Y. B.M.S. Semester-VI

CORE COURSES (CC)

OPERATION RESEARCH

Pandit

OPERATION RESEARCH

Shrotri

ABILITY ENHANCEMENT COURSE (AEC)

PROJECT WORK

Under Print

ELECTIVE COURSES (EC) - FINANCE GROUP

INTERNATIONAL FINANCE

Mody, Parekh

INNOVATIVE FINANCIAL SERVICES

Shah

PROJECT MANAGEMENT

Chopde, Gadade, Paranjpe, Moorthy, Lali, Thakur, Mishra, Dalwani

STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT

Chopde & others

FINANCING RURAL DEVELOPMENT

Under Print

INDIRECT TAXES

Singavi, Singavi, Singavi

MARKETING GROUP

BRAND MANAGEMENT

Mankani, Pandya

BRAND MANAGEMENT

Nagpal, Shelankar, Sharma

RETAIL MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

INTERNATIONAL MARKETING

Poojari

MEDIA PLANNING & MANAGEMENT

Punjabi, Kukreja

SPORTS MARKETING

Kanakia

MARKETING OF NON PROFIT ORGANISATION

Under Print

H.R. GROUP

HRM IN GLOBAL PERSPECTIVE

Lad

ORGANISATIONAL DEVELOPMENT

Lad

HRM IN SERVICE SECTOR MANAGEMENT

Singh, Jain, Hundal

WORKFORCE DIVERSITY

Lad

HUMAN RESOURCE ACCOUNTING & AUDIT

Chopde & others

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Lad

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Unit No.4, Ground Floor, Lalwani Industrial Estate, 14, G.D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai-400 031
Tel.: (022) 6662 4553, 6662 4554. Fax: 6662 4556. e-mail: support@shethpublishers.com

Follow us:

/shethpublishers

/sheth.publishers

ISBN - 978-93-87825-34-5

Price - ₹ 110.00

Elective Courses (EC)

Workforce Diversity

T.Y. B.M.S. Semester-VI

Bhavana Chauhan - Lad

SP[®]
SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Our Outstanding Publications for

T.Y. B.M.S. Semester-VI

CORE COURSES (CC)

OPERATION RESEARCH

Pandit

OPERATION RESEARCH

Shrotri

ABILITY ENHANCEMENT COURSE (AEC)

PROJECT WORK

Under Print

ELECTIVE COURSES (EC) - FINANCE GROUP

INTERNATIONAL FINANCE

Mody, Parekh

INNOVATIVE FINANCIAL SERVICES

Shah

PROJECT MANAGEMENT

Chopde, Gadade, Paranjpe, Moorthy, Lalit, Thakur, Mishra, Datwani

STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT

Chopde & others

FINANCING RURAL DEVELOPMENT

Under Print

INDIRECT TAXES

Singavi, Singavi, Singavi

MARKETING GROUP

BRAND MANGEMENT

Mankani, Pandya

BRAND MANAGEMENT

Nagpal, Shelankar, Sharma

RETAIL MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

INTERNATIONAL MARKETING

Poojari

MEDIA PLANNING & MANAGEMENT

Punjabi, Kukreja

SPORTS MARKETING

Bhuva

MARKETING OF NON PROFIT ORGANISATION

Under Print

H.R. GROUP

HRM IN GLOBAL PERSPECTIVE

Lad

ORGANISATIONAL DEVELOPMENT

Lad

HRM IN SERVICE SECTOR MANAGEMENT

Singh, Jain, Hundal

WORKFORCE DIVERSITY

Lad

HUMAN RESOURCE ACCOUNTING & AUDIT

Chopde & others

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Lad

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

Unit No.4, Ground Floor, Lalwani Industrial Estate, 14, G.D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai-400 031
Tel.: (022) 6662 4553, 6662 4554. Fax: 6662 4556. e-mail: support@shethpublishers.com

Follow us:

/shethpublishers

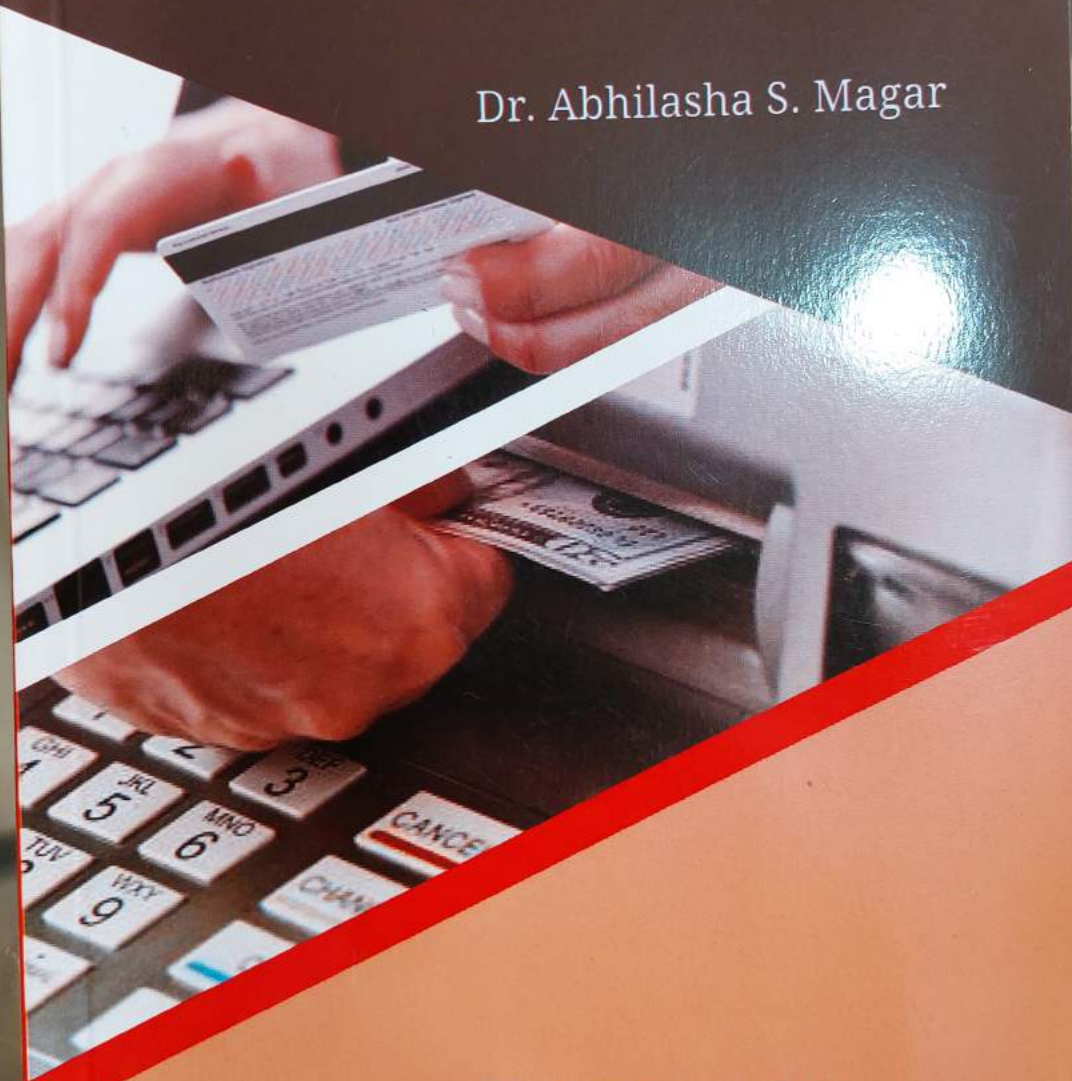
/sheth.publishers

Price - ₹ 100.00

Information Technology in Banking and Insurance - I

Dr. Abhilasha S. Magar

Himalaya Publishing House

ISO 9001:2008 CERTIFIED

INFORMATION TECHNOLOGY IN BANKING AND INSURANCE - I

(As Per the New Syllabus of S.Y. BBI, 2017-18, Semester III,
University of Mumbai)

Dr. Abhilasha S. Magar

M.Sc. (Maths), B.Ed., Dip. C.P., Ph.D.

Department of Mathematics & Statistics,

Annasaheb Vartak College of Arts,

K.M. College of Commerce,

E.S. Andrades College of Science,

Vasai Raod (W), Thane - 401202.

Himalaya Publishing House

ISO 9001:2008 CERTIFIED

www.himpublishers.com

ISBN: 978-93-5299-290-4

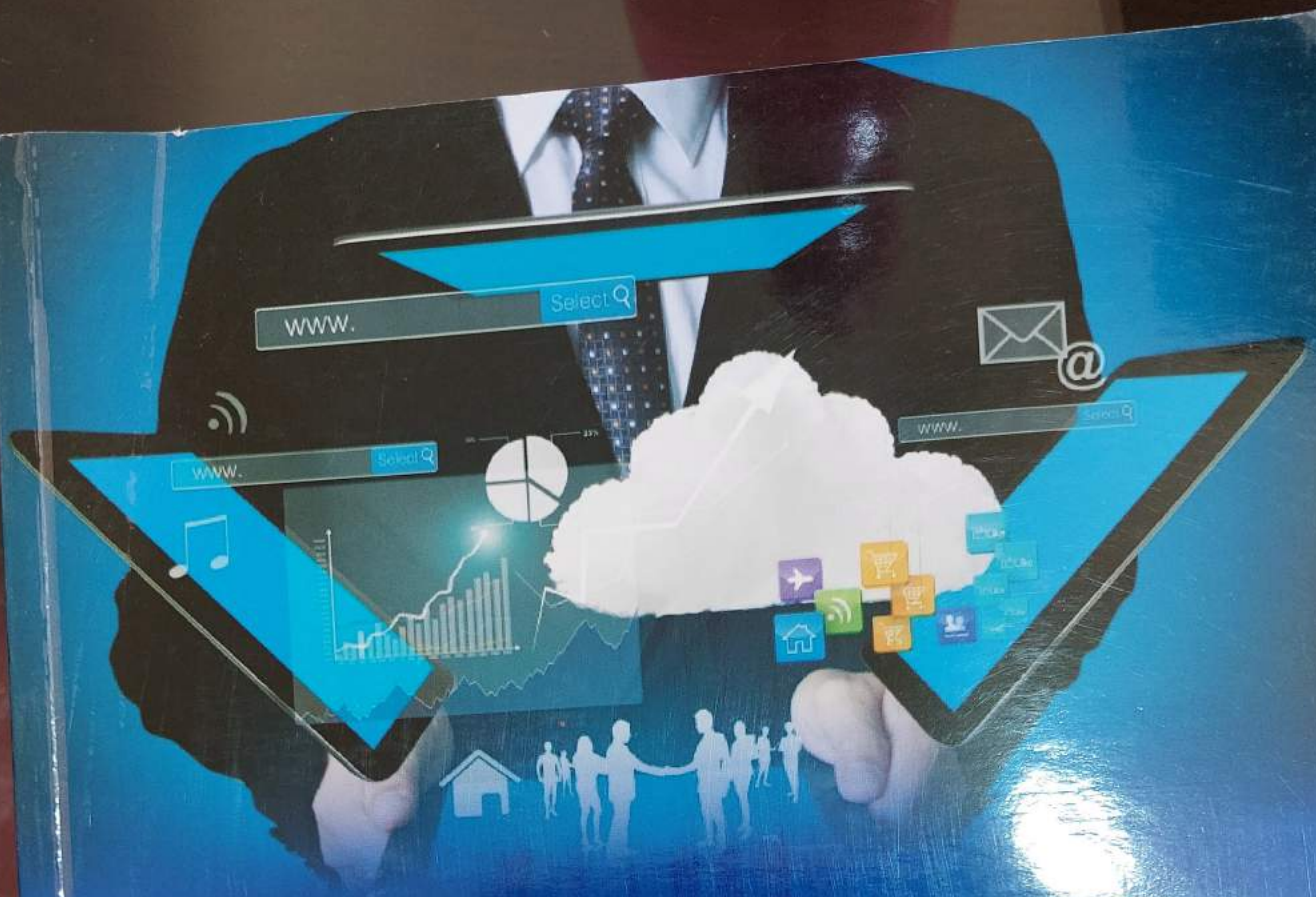

9 789352 992904

ISBN: 978-93-5299-290-4

PSM 749

₹ 140/-

Information Technology in Business Management - I

Dr. Abhilasha S. Magar

Himalaya Publishing House

ISO 9001:2015 CERTIFIED

Information Technology in Business Management-I

As per the New Syllabus of Mumbai University for
S.Y. BMS, Semester – III, 2017-18

Dr. Abhilasha Magar

*M.Sc. (MATHS), B.Ed, Dip. C.P., Ph.D.
Department of Mathematics & Statistics,
Annasaheb Vartak College of Arts,
K.M. College of Commerce,
E. S. Andrades College of Science,
Vasai Raod (W), Thane – 401202.*

SPECIMEN COPY
For
Review & Recommendation

Himalaya Publishing House

ISO9001:2015 CERTIFIED

www.himpub.com

ISBN: 978-93-5299-291-1

9 789352 992911

ISBN: 978-93-5299-291-1

PSM 751

₹ 125/-

Late Shri Vijay Singavi
Vaibhav Singavi
Shweta Pande
Mahesh Vaishya
Amar Madia
Rahul Mishra
Rupal Patel
Kishor Bhadra
Mohd. Haroon Ansari
Vishal Singavi

Elective Courses (EC)

Indirect TAXES

T.Y. B.M.S. Semester-VI

ASSESSMENT YEAR 2021-22

SP[®]
SHETH[®]
PUBLISHERS PVT. LTD.

Our Outstanding Publications for

T.Y. B.M.S. Semester-VI

CORE COURSES (CC)

OPERATIONS RESEARCH

Pandit, Famida

OPERATION RESEARCH

Shrotri

ELECTIVE COURSES (EC) - FINANCE GROUP

INTERNATIONAL FINANCE

Mody, Parikh

INNOVATIVE FINANCIAL SERVICES

Shah

PROJECT MANAGEMENT

Chopde, Paranjpe, Lalit, Chandiwala & others

STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT

Chopde & others

FINANCING RURAL DEVELOPMENT

Under Print

INDIRECT TAXES

Singavi, Singavi & others

MARKETING GROUP

BRAND MANAGEMENT

Mankani, Pandya

BRAND MANAGEMENT

Nagpal, Shelankar, Sharma

RETAIL MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

INTERNATIONAL MARKETING

Poojari

MEDIA PLANNING & MANAGEMENT

Punjabi, Kukreja

SPORTS MARKETING

Bhuva

MARKETING OF NON PROFIT ORGANISATION

Under Print

H.R. GROUP

HRM IN GLOBAL PERSPECTIVE

Lad

ORGANISATIONAL DEVELOPMENT

Lad

HRM IN SERVICE SECTOR MANAGEMENT

Singh, Jain, Hundal

WORKFORCE DIVERSITY

Lad

HUMAN RESOURCE ACCOUNTING & AUDIT

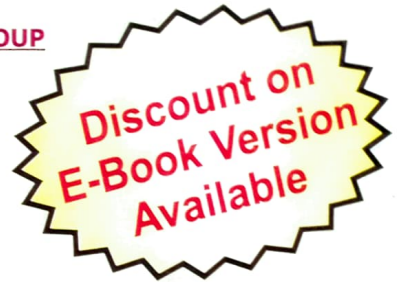
Chopde & others

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Lad

INDIAN ETHOS IN MANAGEMENT

Nagpal, Sharma

SP
SHETH
PUBLISHERS PVT. LTD.

Unit No.4, Ground Floor, Lalwani Industrial Estate, 14, G.D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai-400 031
Tel.: (022) 6662 4553, 6662 4554. Fax: 6662 4556. e-mail: support@shethpublishers.com

Follow us:

/shethpublishers

/sheth.publishers

ISBN - 978-93-92700-06-4

Price - ₹ 275.00